

1990

22–26 iulie 1990

Deplasare oficială sub auspiciile ADIRI¹, organizată prin intermediul ambasadei României la Paris. Fusesem invitat în România încă pe timpul lui Ceaușescu, însă n-am acceptat, mai ales după cazul Liviu Bota². În mai, primisem vizita consilierului ambasadei, care îmi făcuse propunerea de a „observa“ alegerile libere din 20 mai. Refuzasem din cauza seminarului anual al IFRI și convenisem asupra ideii unei vizite specifice.

Duminică 22 iulie 1990

Am ajuns la București la sfârșitul zilei. Sunt întâmpinat de Jean-Michel Dumond, consilierul ambasadei, și de Mircea Malița³, secretarul general al ADIRI. L-am cunoscut pe Malița la începutul anilor '80 cu ocazia unei adunări a consiliului de administrație a

¹ Asociația pentru Dreptul Internațional și Relațiile Internaționale.

² Liviu Bota (1936–): cetățean român, funcționar la Națiunile Unite (1971–1999), în anii '80, director la UNIDIR – Institutul Națiunilor Unite de cercetări pentru dezarmare. În 1986, echipa dictatorială a lui Ceaușescu i-a interzis în mod abuziv lui Liviu Bota accesul la postul său de la Geneva, încălcând privilegiile și imunitățile ce decurgeau din calitatea sa de funcționar al Națiunilor Unite.

³ Mircea Malița (1927–): matematician, diplomat, academician român. Ministru Învățământului (1970–1972), ambasador în Elveția (1980–1982), apoi în Statele Unite (1982–1984).

IEWSS¹ la New York. Pe vremea aceea, era ambasador în Statele Unite. Malița îmi mulțumește pentru poziția pe care o luasem în cazul Bota (intervenisem atunci personal). Îmi este clar că gazda mea este un supraviețuitor din eșalonul doi sau trei al nomenclaturii lui Ceaușescu, însă am pentru el o reală simpatie, datorită culturii și concepției sale foarte pragmatice asupra vieții. În orice caz, viața lui n-a fost ușoară, chiar dacă a știut mai bine decât alții să înfrunte dificultățile. Cam încruntat, Dumond îmi arată urmele loviturilor de topor lăsate de mineri pe mașina lui în timpul faimoaselor evenimente din iunie. Malița căută să ia totul în glumă.

Primul contact cu orașul este o surpriză plăcută. Frumos, plin de verdeață, cu bulevarde splendide și case atrăgătoare în pofida comunismului și dictaturii. Aveam să constat că distrugerile făcute de Ceaușescu au rămas, din fericire, limitate și că lucrările celui care se voia baronul Haussmann din București nu sunt atât de monstruoase cum s-a spus. Dar câte suferințe pentru cei alungați samavolnic din casele lor, dintre care mulți s-au sinucis!

Ca peste tot în țările comuniste, ești luat de nas de mirosul înțepător al benzinei prost rafinate. Mașinile lipsite de confort și aspectul magazinelor îmi amintesc vag începutul anilor '50 în Franța. Pe stradă, oamenii sunt destul de bine îmbrăcați, femeile sunt elegante, adeseori frumoase, în ciuda vieții aspre. Au chipuri destinse, cu toate că în ultimii ani ai dictatorului cei care vizitau țara erau frapați de atitudinea lor necomunicativă. Ca mulți alții, și eu sunt imediat cucerit de români. Există totuși oameni care îi acuză de toate șireteniile, de toate compromisurile, de toate ambiguitățile, de intrigi sau trădări. De aici și îndoiala ce planează asupra semnificației și chiar a realității „revoluției“ din decembrie '89.

Cazare la hotelul București, învechit, dar curat și relativ confortabil, dacă n-ai nevoie decât de micul dejun, pentru care mi se

¹ Institute for East-West Security Studies, astăzi EastWest Institute (EWI), New York.

va cere în fiecare zi altă sumă, care trebuie plătită direct chelnerului. Cel din ultima zi îmi va prezenta nota însumând cea mai scăzută plată. Leii care îmi vor rămâne îi voi oferi, desigur, lui.

Jean-Michel Dumond îmi arată orașul. Manifestație în piața Universității. Totul mi se pare mai degrabă inofensiv, însă voi constata la întoarcerea mea la Paris că presa occidentală a exagerat incidentul, așa cum se procedează adeseori. Mergem apoi la reședința ambasadorului Franței. Ambasadorul, Jean-Marie Le Breton, și-a făcut bagajele pentru a se întoarce la Paris a doua zi cu automobilul. În curte, camionul stă deja încărcat. Succesorul său, Renaud Vignal, care a fost colaboratorul meu la CAP¹, urmează să preia funcția la începutul lunii august.

Cină cu Jean-Michel Dumond, la el acasă, nu departe de clădirea televiziunii, un loc strategic în acele zile de decembrie care au dus la căderea lui Ceaușescu. Afară, o vastă acumulare de gunoaie (care nu mai sunt ridicate) arată nu știu ce nemulțumire în acest cartier de altfel select. Cu atlasul în mână, consilierul îmi povestește o sumedenie de lucruri despre această țară de care este pasionat.

Luni 23 iulie 1990

Prima mea întâlnire este cu Eugen Dijmărescu, ministrul de stat (ocupă acest post abia din luna ianuarie), fost director al unui institut gen IMEMO² local. Cam de vârsta mea, omul este simpatic,

¹ Centrul de analiză și previziune (CAP), din 2009 – Direcția de perspectivă, este un grup de reflecție a Ministerului francez al Afacerilor Externe, creat în 1973. CAP asigură analiza situației internaționale. El face recomandări strategice și asigură prezența franceză în cercurile de reflecție și dezbateri europene și internaționale. Thierry de Montbrial a fost primul director al CAP, de la crearea acestuia până în anul 1979.

² IMEMO (Institutul de economie mondială și relații internaționale) de la Moscova a servit drept model pentru a crea Institutul de Economie Mondială (IEM) de la București.

inteligent și cultivat. Un reprezentant perfect al grupului de „tehnocrați” care domină actualul guvern al lui Petre Roman. Acești oameni sunt, desigur, supraviețuitori ai fostului regim, însă nu l-au servit. Cât de absurd e să pretinzi că aici „nimic nu s-a schimbat” și că Iliescu nu este decât un nou Ceaușescu!

Discuția cu Dijmărescu începe de la problemele statisticii. Românii au cifre destul de exacte, în ciuda dificultăților informatice. Un recensământ va avea loc în 1991. Ei colaborează cu INSEE¹. Acum, întreprinderile au și drepturi, nu numai obligații. Apar regii autonome ca, bunăoară, poșta; sunt create societăți comerciale, având ca acționar, *pentru început*, statul. Acestea vor fi vândute treptat. Între timp, populației în vârstă de peste 18 ani i s-a propus 30% de acțiuni distribuite gratuit. Peste acele 30%, vânzarea acțiunilor va fi un mijloc de a colecta cam 200 miliarde de lei de economii neangajate. Va trebui, de asemenea, abordată problema investițiilor străine, în special în domeniul turismului.

Ca și URSS² și alte țări din Est, România merge pe dibuite în căutarea tranziției capitaliste. Dijmărescu îmi spune că există antreprenori în țară. Printre cei mai activi în transformarea administrării întreprinderilor sunt cei care au fost „pedepsiți” de Ceaușescu. Eforturile în acest domeniu vor fi favorizate de ajutoare din străinătate. Deja au circa 1000 bursieri pentru stagii de câteva săptămâni. Curând, va fi creată o școală de management aici la București, cu profesori din străinătate. Nu există încă o politică limpede în ceea ce privește datoria externă. Cert, România dispune de o marjă de manevră, deoarece, prin politica lui Ceaușescu din anii '80, țara și-a plătit în întregime datoriile. Dar trebuie să fie atenți să nu creeze datorii

¹ INSEE – Institut national de la statistique et des études économiques – organism public francez a cărui sarcină este publicarea statisticilor și unor studii, în special în domeniul conjuncturii economice.

² URSS mai exista încă. Ea a fost desființată abia la sfârșitul anului 1991.

nejustificate. Va trebui practică o îndatorare de tip nou, care să țină cont de necesitățile pieței. Pentru guvern două sectoare sunt prioritare: agricultura și turismul. Probleme de stocare, de distribuție etc. pentru produsele agricole (ca și în celelalte țări din Est!).

În ceea ce privește energia, vor trebui reduse importurile. Dijmărescu vorbește despre proiecte de centrale nucleare (aparent, nimic din partea Franței). Nu există alternativă la energia nucleară. Trebuie încetată subvenționarea prețurilor energiei pentru industrie. O mare parte a materiei prime este importată (mai mult de 60% din necesități). Printre produsele de export, Dijmărescu menționează îmbrăcămintea, mobila, frigiderele.

Rata actuală a inflației este evaluată la 18%; șomajul încă nu există oficial: el este disimulat. Există o speranță de a limita pierderile pe seama necesităților enorme în domeniul prestării de servicii, al industriei etc. Punctul slab: mobilitatea foarte scăzută a populației. Vorbim, de asemenea, despre carențele infrastructurii de bază (drumuri, comunicații etc.). Dijmărescu amintește de prietenul meu Lionel Stoleru¹ care a revenit aici și se va întoarce cu siguranță la toamnă.

Următoarea întrevvedere o am cu ministrul Educației. Are vreo patruzeci de ani și mă primește împreună cu adjunctul său, care se apropie de șaptezeci de ani sau, cel puțin, așa pare. Slab și uscățiv, cu figura marcată de vârstă, fumând țigară după țigară, el este cel care vorbește tot timpul, lăsându-i „patronului” – de fapt fostului său elev – puține posibilități pentru a se exprima. Ambii sunt specialiști în electrotehnică. Ei îmi expun sistemul de învățământ din România: trei sau patru ani la grădiniță (până la vârsta de șase ani); patru ani la școala primară cu același învățător; patru ani de

¹ Lionel Stoleru (1937–): politician și economist francez, Secretar de Stat al Planului (1988–1991). La sfârșitul mandatului său în cadrul guvernului francez, Petre Roman l-a invitat în România pentru a-i fi consilier economic.

gimnaziu cu profesori specializați: la acest nivel începe predarea limbilor străine; doi ani de liceu. Aici ia sfârșit școlarizarea obligatorie. Apoi, o etapă facultativă de doi ani, înaintea unui bacalaureat de tip francez.

Învățământul este foarte încărcat, probabil prea mult (ca în Franța!), dar pare a fi de bună calitate. Interlocutorii mei cred că nu va fi prea greu să redreseze lucrurile în ceea ce privește predarea istoriei, științelor sociale etc., cu atât mai mult cu cât, în ciuda rigorilor dictaturii, mulți dintre profesori și familiile lor au reușit să transmită cunoașterea unei alte realități. Voi fi uimit de altminteri, pe parcursul acestei călătorii, prea scurte, de nivelul de cultură al interlocutorilor mei. Greu de crezut că au fost atât de izolați.

În ceea ce privește învățământul superior, domeniile de succes sunt: matematica, medicina, chimia, (cu excepția, desigur, a tehnicii rămase în urmă, dar care poate recupera); electrotehnica, electronica, construcții civile (mi se vorbește despre rezistența edificiilor la cutremurele de pământ, calitatea barajelor proiectate și construite în România, podurile și șoselele etc.), științele agricole (cu mare întârziere în aplicarea principiilor biotehnologiei, fapt ce nu e de mirare). Domeniul creației literare va trebui decontaminat de marxism. De remarcat: predarea limbilor străine.

După aceste două întrevederi, însoțitorul meu, Alexandru Fărcaș¹, un tânăr judecător din Cluj (pe la vreo treizeci de ani), care a devenit director al ADIRI la începutul anului fiindcă era nevoie de o personalitate nouă – chiar dacă nu pe deplin competentă –, mă conduce la sediul instituției sale. O clădire frumoasă pe șoseaua Kiseleff, situată nu departe de ambasada Venezuelei. Acolo, îl întâlnesc pe Malița, care mă invită să luam prânzul într-un restaurant de pe malul lacului, Pescăruș. Din nefericire, acesta este închis în

¹ Alexandru Fărcaș (1959–): a devenit mai târziu ministrul Integrării Europene (2003–2004).

zilele de luni. Personalul de la ADIRI nu e prea deprins să primească oaspeți... Moment de panică pentru bietul ambasador. Reușește să-l sune pe Fărcaș (telefoanele aici lucrează mai bine decât la Cracovia!) și-i spune să revină. În sfârșit, găsim un bistro foarte simpatic, ascuns pe o stradă oarecare, nu departe de institut (îl optăm pe Fărcaș să prânzească împreună cu noi) și, în pofida acestor evenimente neprevăzute, ajungem aproape la timp la palatul guvernului pentru întâlnirea cu ministrul Afacerilor Externe, unde îl reîntâlnesc pe Dumond.

Ministrul, Adrian Năstase, are treizeci și opt de ani. Fost vicepreședinte al ADIRI, el a fost deja în vizită la IFRI¹. Elegant, aspect tehnico, simpatic. Convorbirea are ca temă aspirațiile europene ale României (regăsesc în această privință „sindromul polonez“ din timpul ultimei mele călătorii la Varșovia cu ideea aderării la Comunitatea Economică Europeană²). Vorbim desigur și despre vecinii României (Bulgaria și alții) și despre... Coreea de Sud: românii par să aștepte multe de la această țară bogată și îndepărtată.

Revenim apoi la ADIRI, unde vorbesc despre experiența IFRI cu diverse persoane din această instituție, printre care dl Fotino, fără îndoială unicul expert din acest grup, vechi comunist, care-și știe prețurile. Îmi va povesti a doua zi, în timpul cinei la Jean-Michel Dumond, cum războiul, tinerețea, Germania nazistă, lupta împotriva fascismului l-au condus la un angajament pe care el are eleganța de a nu-l renege în întregime. Lângă el, un bătrân venerabil, dl Lăzărescu³, un

¹ IFRI – Institutul Francez de Relații Internaționale, al cărui fondator (în 1979) și director general este autorul acestui jurnal.

² Comunitatea Economică Europeană (CEE) a devenit Uniunea Europeană (UE) odată cu Tratatul de la Maastricht din 1992. Polonia a aderat la UE în 2004, România și Bulgaria, în 2007.

³ Dan Amedeo Lăzărescu (1918–2002): scriitor, deputat al Parlamentului (1990–1992). A fost unul dintre inițiatorii restaurării Partidului Național Liberal, al cărui vicepreședinte a fost din 1990 până în 1997.

național-liberal care a făcut nouă ani de pușcărie comunistă după sfârșitul războiului, având de mâncare numai 75 de grame de pâine pe zi. Nimic de citit și nimic pentru a scrie. Deținuții jucau șah cu figurine din miez de pâine uscat. Își împărtășeau unii altora tot ceea ce știau. Câmpeanu¹ îmi va spune a doua zi că, în aceste condiții groaznice, intelectualii erau cei care rezistau cel mai bine. Țăranii și muncitorii își pierdeau mințile. Îi auzeau uneori urlând ca niște fiare. Nu mai putea trăi și, deci, mureau.

Lăzărescu mă prezintă, într-un fel emoționant, participanților la conferința pe care o susțin despre „transformările Europei“. Sunt mișcat de publicul cultivat, care așteaptă atâtea de la Franța și de la Europa. În analizele mele (dar și în acțiuni), temperamentul meu mă face să prevăd mai întâi greutățile de orice natură, să examinez riscul și obstacolele, pe scurt, să am o abordare realistă. Însă, ascultând reacțiile interlocutorilor mei, înțeleg că analizele trebuie să transmită mesaje de speranță. Voi ține cont de asta în introducerea mea la RAMSES²-ul '91.

Această zi se încheie la universitate cu o cină oferită de rector [viitorul președinte al Academiei Române] împreună cu mai mulți universitari și reprezentanți ai intelectualității. Conversație într-o libertate deplină. Lângă mine, în dreapta, o doamnă profesor de literatură franceză contemporană, marcată de încercările vieții, îmi șoptește cu o simplitate izbitoare: „a avea o singură viață și a

¹ Radu Câmpeanu (1922–): președinte al Partidului Național Liberal (1990–1995), partid creat în 1875 și restaurat după căderea comunismului. Candidat la alegerile prezidențiale în mai 1990, unde a fost al doilea (după Ion Iliescu) cu 10,64% de voturi.

² RAMSES – *Rapport annuel mondial sur le système économique et les stratégies* – publicație anuală sub conducerea lui Thierry de Montbrial. RAMSES este opera de referință a Institutului Francez de Relații Internaționale (IFRI). Această culegere oferă publicului larg o imagine de ansamblu a actualității internaționale, având drept scop să explice și să discute evoluția relațiilor internaționale.

fi român...“ Ca un ecou la cuvintele pe care le-am auzit la Praga, în 1984...

Marți 24 iulie 1990

A doua zi începe cu o vizită (iarăși însoțit de Fărcaș) la Silviu Brucan¹, care locuiește într-o casă destul de confortabilă în cartierul „burgheziei roșii“, după cum se exprimă el însuși. Născut în 1916, personalitate puternică, el suscită, evident, reacții epidermice. În ciuda vârstei are faima unui megaloman ambițios. Malița îl detestă. Îl vede pendulând între două extreme: extrema stângă și dreapta fascistă și militaristă. Viața acestui om este oricum uimitoare. A fost un stalinist perfect și, dacă s-a certat la sfârșitul anilor '60 cu Ceaușescu, a fost din cauza libertăților pe care ultimul intenționa să le adopte față de Moscova.

Brucan este extrem de inteligent. Conveniserăm să vorbim în limba engleză, dar a preferat franceza, pentru a o practica. Vorbește târăgănat, cu pauze lungi, așteaptă să-i corectez greșelile de limbă, de altfel nu foarte grave. După ce-mi arată operele sale complete, începe conversația. Scopul discursului său este să-mi explice căderea lui Ceaușescu printr-un complot de mult pus la cale, în care i-a revenit un rol esențial.

Totul a început în 1977. În acel an, în România a avut loc un mare cutremur de pământ. Ceaușescu era tocmai în Africa. Ceea ce a produs o paralizie totală a aparatului de stat, chiar și în privința anunțării evenimentului. Au așteptat restabilirea comunicării telefonice cu dictatorul. Ca urmare, a apărut ideea unei lovituri de

¹ Silviu Brucan (1916–2006): comunist de la vârsta de 19 ani. În anii '30–'40 este jurnalist. În perioada comunistă, ambasador în Statele Unite (1955) și la ONU (1959–1962). A lucrat la reorganizarea Radioteleviziunii Române (1962–1966). După revoluția din 1989, el a fost timp de două luni (a demisionat apoi) membru al Consiliului Frontului Salvării Naționale.